

Overwegingen

Wat een indringende schrijver en denker is die Albert Camus. We waren alle drie, Reinder, Ruben en ik diep onder de indruk van de beeldkracht en denkkraft in de vier brieven die hij aan een denkbeeldige Duitse vriend schreef in 1943 en 1944. Vier brieven waarin hij al schrijvend onder woorden probeerde te brengen hoe je in tijden van oorlog, geweld en ontmenselijking je menselijkheid kon bewaren. Te midden van pijn en verdriet in Parijs in de jaren 40 - 45 zocht hij naar een antwoord op de vraag: wat een rechtvaardig vaderland is; hoe je van je land kan houden zonder in eng nostalgisch nationalisme te vervallen.

Ik lees graag het laatste stukje van het fragment uit de vierde brief, dat u voor u heeft nog een keer.....want daarin klopt het hart van het geluksgevoel dat Camus tot het schrijven van deze brieven bracht. Op zijn 30e is hij naar Parijs geroepen om redacteur te worden van de illegale verzetskrant *Combat strijd*. In de jaren daarvoor had hij al zijn eerste toneelstukken, romans en essays gepubliceerd.

Onze moeilijk te volbrengen heldendaad bestond erin jullie (de nazi's) de oorlog in te volgen zonder het geluk te vergeten. En te midden van het geschreeuw en het geweld probeerden we in ons hart de herinnering aan een gelukkige zee, een nooit vergeten heuvel of het lachen van een geliefd gezicht niet te vergeten. En tegelijkertijd was dit ons sterkste wapen, het wapen dat we nooit zullen neerleggen.....alleen weten we nu dat het veel tijd en bloed kost om de wapenen van het geluk te smeden.

Waar heeft Camus het over als hij spreekt over het smeden van de wapens van het geluk? Allereerst roept hij dan het verlangen naar een onschuldig genieten van zon, zee en vrienden aan de kust van Algerije op zo tussen 1928 en 1940. Zo had hij dat leren kennen toen hij daar in armoede opgroeide alleen met zijn moeder en broertje.....zijn liefde voor het leven werd aangewakkerd door het licht, de lucht en het water. Daar ervoer hij met lichaam en ziel wat het is om mens te zijn, je mens te voelen. En dat gevoel heeft hem nooit verlaten, dat ging altijd met hem mee, waar die ook heen ging. Dat kostbare levensgeluk werd zeer op de proef gesteld toen hij 17 werd omdat hij toen tuberculose kreeg. En die in die tijd waren de perspectieven voor mensen met tuberculose niet

goed. Hij stond oog in oog de dood. In die crisis is een levensbesef gegroeid dat van meet af aan weet heeft van kwetsbaarheid en daartegen in van een diep verlangen naar zin en betekenis. En zo een existentieel ja zeggend levensgevoel mist hij bij zijn ingebeelde Duitse vriend....bij hem en bij alle nazi's ontwaarde hij juist een gapende leegte die werd opgevuld met onvrede, haat en frustratie. Hij ontdekte in die Duitse ziel alleen de wil om macht uit te oefenen door kapot te maken. Alle vier de brieven zijn een lange worsteling op papier van de 30 jarige Camus met zichzelf en met zijn omgeving om te midden van alle pijn en wanhoop dat vlammetje van menswaardig leven niet uit te laten doven.

In deze parel van een boekje draait het om twee levenshoudingen die op elkaar botsen en elkaar uitsluiten. Reinder, Ruben en ik onderkennen die houding ook in onze dagen, dichtbij in Nederland en ook wereldwijd. De ene levenshouding wordt gekenmerkt door tomeloze agressie en haat, door de wil om te domineren en macht uit te oefenen en uit zich in allerlei vormen van nostalgisch nationalisme. Vanuit die levenshouding zegt zijn ingebeelde vriend: *'u houdt niet van uw land'*.

In antwoord hierop zegt Camus dat hij wel degelijk van zijn land houdt, maar dat hij die liefde ervaart als *een hogere liefde* van universele kernwaarden als liefde voor het goede, het ware, het schone en het rechtvaardige. Camus liefde voor het leven is niet gebonden aan Algerije of Frankrijk maar is gericht op een rechtvaardige samenleving wereldwijd van uit een diep besef van het goede, menswaardige leven op een bewoonbare aarde. Een vergelijkbare stem als van Camus in 1944 ontwaren we in onze tijd bij een Natascha van Weezel, die in haar boek *Hoe houd je je hart zacht* pleit voor een doorgaande strijd tegen onwetendheid, onnadenkendheid en polarisatie ook als het om Joden, om Israëli en Palestijnen gaat. En deze stem klinkt ook in het moedige boek *I shall not hate* van de Palestijnse arts *Izzeldin Abuellaish* die ook na het verlies van drie dochters en 55 familieleden nog steeds volharend pleit voor onderling begrip van Palestijnen en Israëli's. We moeten *humaniseren* zegt hij, niet politiseren.

En het is precies hier waar de verbinding voelbaar is tussen het humanisme van Camus, geënt op de Griekse filosofie en cultuur en het

humanisme van de Bijbel verwoord in profetische en apostolische geschriften, Zo ook in Psalm 82 die Len las als ook in het stukje uit Jacobus 3. Wijlen ds. Buskes had dit heel goed begrepen toen hij een boek schreef met als titel: *Het humanisme van God*. En deze kijk op mens ,wereld en God komt op een verbeeldingsrijke manier ook tot uitdrukking in het prachtige boek van Abraham Joshua Heschel *God zoekt de mens*. Die levenshouding wordt samengevat in de samenvatting van de Tora zoals we die we hier iedere week horen: De Levende liefhebben in je medemens want die is gelijkwaardig aan jou.

Het is boeiend om vanuit dat perspectief heel even naar Psalm 82 te kijken, één van de vijf psalmen die Martin Buber liet verschijnen met zijn commentaar in 1953, in het boekje *Recht und Unrecht*. Wonderbaarlijk: een zelfde denkwijze klinkt hier als Camus in 1943 aan de orde stelde *in een hogere liefde*. In de meeste vertalingen wordt vertaald: '*God staat op in de hemelse raad, hij spreekt recht in de kring van de goden.*' In de meeste christelijke commentaren wordt dit uitgelegd als een primitieve fase van het geloof in de enige God. Er is immers sprake van goden. In de joodse uitleg wordt een geheel andere weg bewandeld en die wordt beaamd door Martin Buber. Het woord voor God in het Hebreeuws is El, meervoud Elohiem.... In de hertaling door Joodse Wijzen al eeuwen geleden wordt het woord el / elohiem hertaald als *rechter / rechters* en als dat op God slaat gaat het over de oordelende kant van de Eeuwige , zijn oordeel over wat er in de wereld aan onrecht en geweld gebeurt.

Het bijzondere is : de wijzen laten in hun commentaren op deze psalm het woord Rechter niet alleen op God laten slaan maar ook op mensen, omdat mensen in het beeld en tot de gelijkenis van *elohiem* (de Levende) geschapen zijn. In hun visie op mens en wereld is er pas sprake van een humane wereld als er eerlijk en rechtvaardig recht wordt gesproken, overal. '*De Rechter staat op in de raad van rechters, in de kring van oprechten spreekt Hij zegt: hoe lang nog oordelen jullie onrechtvaardig kiezen jullie partij voor wie kwaad doen?!*' We hoeven niet lang te zoeken naar situaties in ons eigen land, en in landen als Syrië, Iran, Egypte om te verstaan dat deze psalm, zo gelezen, nog niets van zijn beeldkracht verloren heeft.

Camus zou zich volledig in deze zienswijze kunnen vinden vanuit zijn niet godsdienstige levensperspectief. Maar hij zit in 1943 in een heel moeilijk parket, want op de naakte agressie van de Duitsers in WO II heeft hij niet zomaar een antwoord. De *hogere liefde voor wat van waarde is*, is in de ogen van de Duitse vriend namelijk bespottelijk. Voor de volwassen Camus is zij echter essentieel. Hij is op 30-jarige leeftijd een rusteloze ziel op zoek naar zuiver en waarachtig leven te midden van geweld en onrecht. Het liefst zou hij niet strijden, maar hij moet wel. Hij is het verplicht aan de idee van waarachtig menszijn. Juist in die jaren wordt zijn belangrijkste wapen voor het geluk geboren, namelijk de noodzaak tot verzet en kritiek tegen onrecht, tot, tot vechten ondanks zijn afkeer van pijn en bloedvergieten. Juist zijn kritische liefde voor het leven en waarachtig samenleven is het waard om voor te vechten als die bedreigd wordt. De vier brieven zijn één grote literaire schrijfoefening om te verwoorden wat het betekent om mens te zijn.

Ik las op LinkedIn in een aangrijpend hedendaags getuigenis van Elize Kant, directeur van de Haëlla Stichting, dat een hedendaagse radicale stem in het midden is.

Zij werd helemaal sprakeloos toen zij getuige werd van de erbarmelijke situatie van ontmenselijkte mensen in Calais, 350 km hier vandaan. Zij ervoer daar het einde van de humaniteit... mensen ontdaan van ieder recht, zijn voor een laatste beetje menselijkheid aangewezen op organisaties die werken met honderden vaak jonge vrijwilligers... onvermoeibare mensen die nee zeggen tegen het laten creperen van kwetsbare mensen..

Zij schrijft daarover een tekst met volgende zinnen:

Godzijdank voor al die mensen in touw

Dag en nacht voor anderen, oprecht en hondstrouw

Die nee zeggen tegen cynisme en haat

Oprecht naar een ander luisteren en de kunst verstaan

Om te bouwen, niet te breken

Te verzoenen niet te wreken

Weten wat ze hebben en dat te delen.

Moge het zo zijn